

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕМ У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН»

У статті розглянуто особливості функціонування компаративних фразеологічних одиниць у романі закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця «Горянин». Виокремлено семантичні групи індивідуально-авторських компаративних фразеологізмів, представлених у романі, найбільш репрезентативні з них позначають природні явища, діяльність особи в її стосунках з будь-ким; дії, вчинки, поведінку людини; властивості, якості людини; фізичний стан особи; зовнішній вигляд; стан предмета, явища; якість дії. Спостерігається широке функціонування компаративних фразем, одним із домінуючих чинників у формуванні семантичної цілісності яких є експресивно-емоційне та оцінне значення.

Ключові слова: фразеологія, фразема, компаративні фразеологічні одиниці.

Яцьків М. Ю. Семантические особенности компаративных фразем в романе Мирослава Дочинца «Горец». В статье рассмотрены особенности функционирования компаративных фразеологических единиц в романе закарпатоукраинского писателя Мирослава Дочинца «Горец». Выделены семантические группы индивидуально-авторских компаративных фразеологизмов, представленных в романе, наиболее репрезентативные из них обозначают природные явления, деятельность личности в ее отношениях с кем-либо; действия, поступки, поведение человека; свойства, качества человека; физическое состояние человека; внешний вид; состояние предмета, явления, качество действия. Наблюдается широкое функционирование компаративных фразем, одним из доминирующих факторов в формировании семантической целостности которых является экспрессивно-эмоциональное и оценочное значение.

Ключевые слова: фразеология, фразема, компаративные фразеологические единицы.

Yatskiv M.Yu. Semantic peculiarities of the comparative phrasemes in Myroslav Dochynets' novel «Highlander». The topicality of our research is caused by the strengthening of interest to the comparative phrasemes in Ukrainian studies and insufficient development of issues related to comparative phraseological unities on the basis of certain author's works in Ukrainian linguistics. The aim of the research is to investigate semantic peculiarities of comparative phraseological units represented in the novel «Highlander» of Transcarpathian Ukrainian writer Myroslav Dochynets. To realize the aim the following tasks were set: to work up the appropriate theoretic sources, devoted to the studying of comparative phraseology; to record the phraseological units of Myroslav Dochynets' novel «Highlander»; to analyze semantic peculiarities of the comparative phrasemes discovered in the novel.

The peculiarities of the functioning of the comparative phraseological unities in the novel «Highlander» of Transcarpathian-Ukrainian author Myroslav Dochynets are reviewed in the article. Semantic groups of the author comparative phraseologisms represented in the novel are separated, the most representative of them denote the following: the natural phenomena, human's actions in the relations with others; actions and doings, human's behavior; virtues and qualities of a person; person's physical state; appearance; state of an object, phenomenon; characteristics of an action. Broad functioning of the comparative phrasemes, semantic unity of which is achieved mostly thanks to expressive emotive and evaluative meanings observed.

Key words: phraseology, phraseme, comparative phraseological unit.

Сучасні лінгвістичні дослідження все частіше звертаються до вивчення фразеології як окремої мовознавчої науки. Теоретичні дослідження

з фразеології охоплюють у сучасній лінгвістиці широке коло проблем, зокрема вивчення фразеологізму як основної одиниці фразеології, функціонування фразеологізмів у мові, мовленні, визначення методів дослідження тощо. Однак, незважаючи на помітні досягнення в дослідженні фразеології, актуальними продовжують залишатися проблеми, що стосуються семантики й форми фразеологічних одиниць, розвиток діалектної фразеології, вивчення компаративних фразеологічних одиниць, місце фразеологічних одиниць у мові письменників тощо.

Компаративні фразеологізми нині залишаються найменш вивченою групою фразеологічних одиниць. Мовознавці неоднозначно трактують термін *компаративна фразеологія*: одні тлумачать його як систему компаративних фразеологічних одиниць, а інші – як синонім поняття *зіставна фразеологія*, що є галуззю дослідження контрастивного мовознавства.

Актуальність нашого дослідження зумовлена посиленням в україністиці інтересу до компаративних фразем та недостатньою розробкою в українському мовознавстві питань, пов'язаних із вивченням компаративних фразеологічних одиниць на матеріалі художніх творів окремих письменників.

Мета дослідження – дослідити семантичні особливості компаративних фразеологізмів, репрезентованих у романі закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця «Горянин».

Для реалізації поставленої мети плануємо розв'язати такі завдання:

– опрацювати відповідні теоретичні джерела, присвячені дослідженню компаративної фразеології;

– зафіксувати фразеологічне багатство роману Мирослава Дочинця «Горянин»;

– проаналізувати семантичні особливості компаративних фразем, виявлених у романі Мирослава Дочинця

Термін *компаративна фразеологічна одиниця* введений у науковий обіг у 60-х роках ХХ століття німецьким фразеологом І. Чернишовою. В українському мовознавстві компаративні фразеологізми досліджувались у працях Н. Баранник, Я. Ворони, А. Маратової, А. Найди, О. Шкуран, О. Шепки, К. Ярчук та інших.

Компаративні фразеологічні одиниці – це стійкі та відтворювані словосполучення, фразеологічна специфіка яких засновується на традиційному порівнянні. Структурно-семантична специфіка фразеологічних одиниць цієї групи полягає в тому, що характеристика якості або дії відбувається через порівняльну групу або порівняльне підрядне речення, що вводиться сполучниками *як, мов, немов, наче*.

Проблемою виокремлення компаративних фразем в окрему групу фразеологізмів займалися Н. Амосова, А. Кунін, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, І. Чернишова. Вони брали до уваги таке: «для надання одиниці статусу компаративними вона повинна бути зафіксована не менше ніж у трьох різних авторів, у двох лексикографічних або фразеологічних працях; установлена фразеологічна ідентифікація; ураховано комплексний підхід; проведено контекстологічне дослідження; подано варіації зазначеної одиниці» [1].

Мирослав Дочинець – відомий та успішний сучасний закарпатоукраїнський письменник, тематичний простір його творів є своєрідним та глибоко індивідуальним. У творах письменника не лише по-новому зображується соціум і людина в ньому, але й філософськи осмислюється їх взаємозалежність. М. Дочинець зазначає: «У моїх творах Природа, Ліс, Ріка – живі істоти. Бо вони насправді живі. – Створені живим творцем. Мої герої у своєму падінні-зростанні торкаються цієї магії стихій, піднімаються до очуднення всього сушого, без поділу на живу і мертву Природу. Тобто – до вічного. До усвідомлення того, що кожен із нас – насінина Неба. Ми маємо своє призначення, свою «службу», за яку рано чи пізно відповімо» [2:128].

Роман «Горянин» називають фундаментом, стовпом, який підтримує людину. Як зазначає сам автор «це розповідь про висоту людського духу і про те, що кожен наш день – це сходження до чогось або спуск в нікуди» [3]. Окремим персонажем у романі виступає образ Річки. У романі автор описує взаємини людини з природною стихією.

Роман М. Дочинця насичений компаративними фразеологізмами. Авторські компаративні фразеологічні одиниці є результатом творчого вираження задумів письменника. Порівняльні фразеологізми спрямовані на те, щоб донести думки автора до читачів, сформувані у них певні враження, вони служать художнім засобом створення образності, передачі психологічного стану персонажів, характеристики дій і вчинків головних героїв, яскравого зображення природних явищ.

У романі «Горянин» ми зафіксували понад 200 порівняльних фразеологічних одиниць. Виділяємо такі семантичні групи компаративних фразеологізмів:

1. Природні явища: *радісно ляцала, як тисяча щенят* – ‘швидкий потік річки’. Наприклад: *Він виходив надвір, шулячись від вогкого дихання Ріки, що радісно ляцала, як тисяча щенят, біля його ніг* [4:10].

2. Діяльність особи в її стосунках з будь-ким, будь-чим: *як шнурочок і дудочка* – ‘близькі стосунки між людьми, які проживають спільно у злагоді’. Наприклад: *Як шнурочок і дудочка, як палець і ніготь вони жили і дихали водно...* [4: 71].

3. Дії, вчинки, поведінка людини: *увірватися в нуртуючу лаву, як збіглий жеребець* – ‘несподівано та впевнено кудись увірватися’. Наприклад: *Пустив коня на вільну пашу, а сам, як збіглий жеребець, увірвався в нуртуючу лаву* [4: 30].

4. Зовнішній вигляд: *сутулий, худенький, як недолітне галчєня* – ‘дуже сутула та худа людина’. Наприклад: *А потім підвіся і повагом, ніби до самого себе, вимовив: «Можливо. Я теж колись знатому це. – Й обернувся до старого: – А ви залишайтеся в здоровлі й терпінні», – і пішов під гору, сутулий, худенький, як недолітне галчєня* [4:112].

5. Емоційний стан особи: *очі блищали, як промите скло* – ‘відчувати велику радість’. Наприклад: *Я прибігав – і її очі знову радісно блищали, як промите скло* [4: 203].

6. Фізично-емоційний стан особи: *твердію, як стовп дерев'яний* – ‘ніяковіти, почуватися безпорадно’. Наприклад: *Не знаю чому, та кам'яню коло тебе, твердію, як стовп дерев'яний...* [4: 25].

7. Фізичний стан особи: *легені хапали повітря марно, як дірявий ковальський міх* – ‘дуже важко дихати’. Наприклад: *А тут, на полонині, протяжив ріденський люфт, і легені хапали повітря марно, як дірявий ковальський міх* [4: 27].

8. Позитивна характеристика особи: *добрий, як кусень хліба* – ‘дуже добра людина’. Наприклад: *Зате, синку, ти й сам добрий, як кусень хліба* [4: 52].

9. Позначення мовленнєвої діяльності: *слова лягли в душу, як камінець на дно криниці* – ‘слова, які запам’ятались на все життя’. Наприклад: *Ті слова лягли йому в душу, як камінець на дно криниці* [4: 56].

10. Позначення мисленнєвої діяльності: *у голові шуміло, як у млині* – ‘багато думати про щось’. Наприклад: *Від думок у голові старого шуміло, як у млині* [4: 249].

11. Вікові особливості особи: *чоло збігалось зморшками, як кірочка на пареному молоці* – ‘вікові особливості, поява зморшок на обличчі’. Наприклад: *Дідове чоло збігалось зморшками, як кірочка на пареному молоці* [4: 155].

12. Розумові здібності: *світліло в голові, як після першої чарки* – ‘ясність у думках’. Наприклад: *Від звичної роботи збудилися зів’ялі струни м’язів, тверділи ноги, світліло в голові, як після першої чарки* [4: 12].

13. Трудова діяльність: *робота пекельна і довга, як собача пісня* – ‘дуже важка робота, яку довго потрібно виконувати’. Наприклад: *Зате робота ця пекельна і довга, як собача пісня* [4: 54].

14. Стан предмета, явища: *хліб глевкий, як глина* – ‘недопечений хліб’. Наприклад: *Але хліба не купованого, глевкого, як глина, чи надутого порошками, а матеріного* [4: 46].

15. Якість, ознака дії, спосіб дії: *передрімати, як заць під кущем* – ‘дрімати, чуючи кожен шорох’. Наприклад: *Тому одну ніч щомісяця належало не спати, хіба що передрімати, як заць під кущем* [4: 63].

16. Час дії: *місяць ліг на груди гори, як свіжий будз сиру* – ‘ніч’. Наприклад: *Піднявся місяць і ліг на груди гори, як свіжий будз сиру, присвічений лампою* [4: 31].

17. Місце: *у просторому, як село, таборі* – ‘табір з великою територією’. Наприклад: *У просторому, як село, таборі Йонкові довго не знаходилося місця* [4: 220].

18. Кількість: *зробив операцій, як маку в тісті* – ‘дуже багато’. Наприклад: *Простягнув пучку до книша в Йовноковій руці і відщипнув кусничок: «Я зробив стільки операцій, як маку в цьому тісті...»* [4: 231].

19. Іронія: *любити, як коза ніж* – ‘дуже не любити когось, чогось’. Для надання експресивності та колориту мови головного героя письменник із насмішкою змальовує стосунки головного персонажа та ріки. Наприклад: *«Еге, любить, як коза ніж, – вирвалося в старого. – Якщо люблять, то жалують, помагають...»* [4: 182].

Компаративні фразеологічні одиниці мають яскраве експресивно-емоційне та оцінне забарвлення. Вони органічно функціонують у романі Мирослава Дочинця та надають тексту образності, в основі якої лежить порівняння. Автор вдало порівнює природу, природні явища, тварину з людиною, людським організмом. Компаративні фраземи яскраво та влучно

характеризують ознаки, дії, які можна застосувати до багатьох конкретних фактів мовлення. За допомогою порівняльних фразеологізмів автор створив цілу низку мовних засобів для вираження людських дій, вчинків, думок, зовнішнього вигляду персонажів, стосунків між людьми, пізнання природи тощо.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в подальшому поглибленому вивченні фраземики Мирослава Дочинця в зіставленні з фразеологічним багатством творів інших закарпатоукраїнських письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шкуран О. В. Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослов'янських та східностепових говірок Середнього Подінців'я : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Оксана Володимирівна Шкуран. – Луганськ, 2011. – 555 с. 2. Дочинець М. Світильник слова / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2013. – 212 с. 3. Думан В. Горянин, що воював зі стихією [Електронний ресурс] / Васирина Думан. – Режим доступу: <http://journalism.usu.edu.ua/program-highlights/1696>. 4. Дочинець М. Горянин. Води Господніх русел / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2013. – 311 с.

Яцьків Марія Юріївна – магістр філології, здобувач кафедри української мови, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», начальник відділу гуманітарно-виховної роботи. 88000, Україна, Закарпатська область, м. Ужгород, пл. Народна, 3

E-mail: yatskivmasha@mail.ru

Тел.: +380508782706

<http://orcid.org/0000-0001-8912-4592>

Yatskiv Mariya Yuriiyivna – Master of Philology, Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Head of the Humanities and Educational Work Department. Uzhhorod, Zakarpatska region, Narodna Sq., 3, 88000, Ukraine.